

IVAN PRPIC

INDUSTRIJSKA DEMOKRACIJA KARLA KORSCHA

Ideja radničkog samoupravljanja osobito je nakon pariških događaja u proljeće 1968. »zahvatila mase« u Zapadnoj Evropi i postala politički program najnaprednijih struja u radničkom pokretu. Nastojeći se suprotstaviti vladajućoj klasi, koja je u najboljem slučaju voljna dopustiti različite oblike »participacije« radnika u upravljanju kapitalističkim poduzećima, radništvo ističe ideju društvenog samoupravljanja.

U toj borbi ono, uz ostalo, oživljava teorije Gramscija, Korschua i dr. nastojeći svoj program utemeljiti i pomoću tih teorija. Stoga i Korschova teorija postaje ponovno suvremena. Dapače, ona omogućuje da se lakše shvati smisao i orijentacija različitih struja u suvremenom radničkom pokretu Zapadne Evrope.

Korschovu smo teoriju industrijske demokracije tematizirali i zato što smo željeli istaknuti revolucionarno podrijetlo ideje radničkog samoupravljanja i pokreta za njezino ozbiljenje, te još jednom podsjetiti kako naše radničko samoupravljanje, unatoč nesumnjivoj originalnosti i prilagođenosti našim uvjetima, nastavlja najsvjetliju tradiciju međunarodnog radničkog pokreta.

I.

Korschova teorija »industrijske demokracije« nastaje u vrijeme kada je kraj I. svjetskog rata u gotovo cijeloj Evropi bitno uzdrmao buržoasku ideologiju po kojoj je kapitalistički društveni poredak ozbiljenje slobode i jednakosti svih ljudi, a njegova država institucionalizacija u umu utemeljene pravde. Dapače, mase su u toj mjeri prihvatile socijalističku tvrdnju da kapitalistički društveni sistem logikom svoga funkcioniranja nužno vodi u imperijalizam i da je rat najprimjereniji oblik imperijalističke politike, da je u radničkom pokretu većeg dijela Evrope osviještena spoznaja kako je povijest na dnevni red postavila revolucionarno prevladavanje kapitalističkog društvenog poretka i razbijanje njegove države.

Revolucija u Rusiji i Mađarskoj, te zaposjedanje tvornica u Italiji izraz su ove revolucionarne situacije.

Ni Njemačka nakon rata nije u tom pogledu iznimka. Dapače, može se reći da je tamo situacija bila za revoluciju povoljnija nego u bilo kojoj evropskoj zemlji. Dugotrajni je rat potpuno iscrpio mogućnosti njemačke privrede i doveo je na rub kraha. Većina je stanovništva gladovala. Istodobno je rasrinkana kao prijevara tvrdnja buržoazije i junkera kako je Njemačka zaradila da bi spriječila eventualni prodor Rusije na svoje granice. Postalo je očito da je vladajuća klasa Njemačke započela imperijalistički rat kako bi proširila granice svoga *Reicha*, osvojila nova tržišta i izvore za svoju industriju. Unatoč svemu tome vladajući pruski generali — iako je u jesen 1918. abdicirao Ludendorff, koji je zadnjih godina rata vladao Njemačkom s diktatorskim ovlastima i, podržavajući pretvaranje poluapsolutističke njemačke monarhije u konstitucionalnu, savjetovao početak mirovnih pregovora — nisu htjeli okončati rat. Dapače, čak i u trenutku kad su pregovori o uvjetima mira već počeli, njemački su militaristi, pod izgovorom da žele barem spasiti čast Njemačke, kad već nisu uspjeli dobiti rat, naredili vojne operacije. Čak ni izrazito opozicionalno držanje radništva i vojske, o čemu svjedoče štrajkovi i otkazivanje vojne poslušnosti, nije ih uspjelo uvjeriti u nužnost napuštanja militarističke politike.

Druga važna odrednica situacije u Njemačkoj toga vremena jest njezin radnički pokret. Naime, prije Prvog svjetskog rata Socijaldemokratska partija Njemačke bila je, kako po broju birača i članova tako i po političkom utjecaju, nesumnjivo najjača radnička partija u svijetu. Dapače, s preko milijun aktivnih članova, 4,250.329 birača i 110 od ukupno 397 poslanika ona je imala nesumnjivo najjači utjecaj u njemačkom narodu.¹ Do pred rat partija je, osim toga, i u zemlji i u inozemstvu uživala ugled revolucionarne partije. Taj se ugled nije temeljio na praktično-političkom djelovanju partije, nego na činjenici da je vrijedilo mišljenje kako je program partije utemeljen u Marxovoj i Engelsovoj kritici kapitalističkog društvenog poretka.²

Unatoč organizacijskoj snazi, političkom utjecaju i revolucionarnom ugledu Socijaldemokratska stranka Njemačke iznevjerila je na početku i u tijeku Prvog svjetskog rata nade i njemačkog i međunarodnog radništva. Njezini su poslanici u parlamentu 4. kolovoza 1914. glasali za ratne kredite prihvativši kao istinitu tvrdnju vladajuće klase kako se radi o obrambenom, a ne o imperijalističkom ratu. Većina je rukovodstva stranke ostala privržena ovakvom sastavu i obustavila svako opozicionalno djelovanje u tijeku cijelog rata, iako je već 1916. imperijalistički karakter rata postao očit. Posljedica je bila izdvajanje dijela parlamentarne frakcije iz stranke i osnivanje Nezavisne socijaldemokratske stranke Njemačke (1917.). Valja, međutim, istaknuti: razlog diferencijacije bio je isključivo odnos prema ratu. Naime, grupa koja je osnovala novu stranku — Haase, Kautsky, Ebert, Bernstein, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg — zahtijevala je intenzivnu akciju za uspostavljanje mira. Tek će poslije Luxemburg, Karl Liebknecht i Franz Mehring nastojati radikalizirati

¹ Usporedi Franz Oesteroth-Diether Schuster: *Chronik der deutschen Sozialdemokratie*, GHW Dietz-Nachf. Verlag, Hannover, 1963, S. 52.

² O zbivanjima u njemačkom radničkom pokretu usporedi Wolfgang Abendroth: *Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie*, Stimme Verlag, Frankfurt/M., S. 46—56, te Julius Braunthal: *Geschichte der Internationale*, Bd. 2, Dietz Verlag, Hannover, 1963, S. 111—165.

stajališta nove stranke, a kad im to ne uspije, osnovat će Spartakov savez, koji je sačinjavao organizacijsku jezgru buduće Komunističke partije Njemačke.

Njemačku političku scenu potkraj Prvog svjetskog rata određuje, dakle, militaristička politika vladajućih pruskih junkera, koji unatoč iscrpljenosti njemačke privrede i naroda, unatoč rastućem antiratnom raspoloženju i očitom vojnom porazu nisu spremni okončati rat, s jedne, i razjedinjen radnički pokret, većina kojega nije spremna iskoristiti kraz imperijalističke politike, stati na čelo nezadovoljnih masa i, pretvaranjem imperijalističkog rata u građanski, izvršiti socijalističku revoluciju, s druge strane. Stoga se i dogodilo da je revolucija u Njemačkoj izbila mimo vodećih radničkih partija i protiv njihove volje.

Povod za revoluciju bila je odluka posada dvaju njemačkih brodova da otkazu poslušnost svojoj komandi koja je željela nasaviti ratne operacije u studenom 1918. u vrijeme kad su već započeli pregovori o uvjetima mira. Budući da je pobunjenicima zaprijetilo suđenje pred ratnim sudom, pobunu su prihvatile i posade ostalih brodova, a zatim su se pridružili i radnici u tvornicama u lučkom gradu Kielu. Pobuna se brzo širila prema unutrašnjosti zemlje, a radnici i vojnici stvarali su svoje savjete zahtijevajući mir bez aneksija i rušenje monarhije. Većina se historičara slaže da je revolucija izbila spontano, iako ističu da je grupa Spartak, posebno Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht, pokušala ovu pobunu pretvoriti u socijalističku revoluciju. Njihova nastojanja nisu uspjela kako razjedinjenosti njemačkog radničkog pokreta tako i zbog toga što je Socijaldemokratska stranka Njemačke, koja nije željela revoluciju, imala još uvijek najjači utjecaj u narodu. Stoga se i moglo dogoditi da se na Prvom kongresu radničkih i vojničkih savjeta potkraj 1918. većina od 488 delegata izjasni za socijaldemokrate, te da bude odbačen prijedlog da savjeti postanu vrhovna zakonodavna i izvršna vlast, a prihvaćen zahtjev za raspisivanje izbora iz kojih je nastala Ustavotvorna skupština prve njemačke republike. Izbori, održani nakon još jednog uzaludnog pokušaja oko Nove 1919. godine da se revolucionarnim putem uspostavi republika savjeta, donijeli su preko 45% glasova Socijaldemokratskoj stranci Njemačke i Nezavisnoj socijaldemokratskoj stranci, ali se morala formirati koalicijska vlada s građanskim strankama u kojoj su ministri radničkih stranaka pomoću dijela vojske ugušivali revolucionarna nastojanja. Vrhunac je bio rušenje Republike Savjeta u Bavarskoj.

Unatoč svemu, valja istaknuti dva bitna rezultata revolucije. U Njemačkoj je srušena monarhija i uspostavljena demokratska republika s jednakim, slobodnim, i općim pravom glasa. U najširim društvenim slojevima, uključujući i sitnu buržoaziju, osviještena je činjenica da je imperijalistička politika njemačkih vlastodržaca velikim dijelom uzrok rata, te je ideja o nužnosti podruštvljenja proizvodnih snaga postala prihvatljiva čak i u onim strankama u kojima nikada ne bi našla podršku. S obzirom na to sve su se stranke radničkog pokreta, unatoč tomu što vlast nije osvojena revolucionarnim putem, suočile s mogućnošću da izvrše podruštvoavljenje sredstava za proizvodnju i započinu izgradnju socijalističkog društvenog poretka. Otuda je proizlazio i najvažniji teoretski i politički zadatak. Valjalo je, prije svega, napustiti pre-

³ Vlada je čak formirala Komisiju za socijalizaciju, u radu koje su sudjelovali najugledniji ekonomisti različitih znanstvenih i političkih opredjeljenja. Među ostalima i Korsch je bio suradnik te komisije.

težno negativno određenje socijalizma — koje se iscrpljivalo u tvrdnjama kako je socijalizam negacija privatnog vlasništva, negacija odnosa najamnog rada i kapitala, negacija klasnog društva itd. — i pozitivno odrediti socijalistički program. Dapače, bilo je prijeko potrebno teoretske kategorije klasika izraziti jezikom pravnih norma kojima se reguliraju odnosi i institucije socijalističke zajednice.

I Korschova teorija industrijske demokracije nastoji odgovoriti na pitanja vremena i u velikoj je mjeri određena trenutkom u kojemu nastaje. Kao i pokret savjeta ova je teorija usmjerena protiv kapitalističkog društvenog poretka i demokratske republike kao tom društvu najprimjerenijeg političkog oblika. Ona je, drugo, nadahnuta Marxovom kritikom buržoaske demokratske republike i kapitalističkog društva. Zbog uvjerenja da može biti i praktično realizirana ona je, treće, dobrim dijelom izražena jezikom pravnih norma, i stoga neposrednije povezana s dnevnom praksom nego njegovi kasniji spisi.

II.

Izlazište je Korschove teorije industrijske demokracije, prije svega, njegova kritika političke demokracije, odnosno građanske demokratske republike. Podsjećajući na Marxovo shvaćanje da je demokratska republika golemo dostignuće građanske klase, dostignuće kojim je čovjek priznat kao biće koje ima mogućnost i pravo da vlastitim činom konstituira svoju zajednicu i vlada tom zajednicom, Korsch istodobno ističe kako, po Marxu, demokratska republika nije i ne može biti ozbiljnije čovjekove slobode i izraz u umu utemeljenog zajedništva. Naime, unatoč tomu što je u demokratskoj republici čovjeku kao čovjeku, bez obzira na bilo koje posebno određenje — posjed, vjeru, naciju, rasu — priznato pravo da ravnopravno sudjeluje u zajednici, demokratska republika nije ozbiljnije slobode čovjeka i jednakosti svih ljudi jer, priznajući pravo privatnog vlasništva i garantirajući njegovu sigurnost i slobodu, načelno izvan svoga domašaja ostavlja totalitet odnosa u sferi materijalne proizvodnje života. Ali ne samo to. Analiza odnosa u sferi materijalne proizvodnje života pokazuje da je građanska revolucija uspjela razbiti staleške, cehovske i druge ograde feudalnog društva i, ukinuvši ovlasti feudalnog monarha u sferi proizvodnje, osloboditi rad ovih »izvanjskih« suprotnosti. Dapače, građanska je klasa oslobodila rad i čovjeka od njegove neposredne vezanosti za zemlju, od ovisnosti o pojedinom gospodaru i uspostavila čovjeka kao biće utemeljeno jedino u svome radu, slobodnoj primjeni vlastitih fizičkih, intelektualnih i moralnih sposobnosti u procesu zadovoljavanja vlastitih potreba. Čovjek nije više određen ni staležom kao unaprijed danom zajednicom ni zemljoposjedom kao prirodnom određenjem svoga opstanka. Kao individuum on je uspostavljen kao čovjek uopće. Formalno-pravno ovo se uspostavljanje individuuma zbiva kao izdvajanje prava vlasništva i odnosa koji proizlaze iz primjene prava privatnog vlasništva iz neposrednog zajedništva. Ovi se odnosi privatiziraju i uspostavljaju privatno-pravni poredak u kojemu je čovjek uopće priznat kao subjekt privatnog prava.

⁴ Svoju interpretaciju Marxove kritike jednakosti i slobode u kapitalističkom društvu temelji Korsch na Marxovu *Kapitalu*. Znatno eksplicitniji su, međutim, Marxovi stavovi u *Grundrisse zur Kritik der politischen Oekonomie*, spisu koji u vrijeme kada Korsch piše svoje rasprave još nije bio pristupačan javnosti.

Ovo oslobođenje čovjekova rada, koje je posljedica razvoja proizvodnih snaga, zbiva se kao potpuna privatizacija čovjeka i njegova rada. Ali ono je istodobno i totalno podruštvođenje rada. Naime, da bi zadovoljio vlastite potrebe radom, čovjek je prisiljen da svoj rad i rezultate rada razmijeni za rad i rezultate rada na tržištu. Tako je čovjek posredstvom razmjene prisiljen da stupi u društveni odnos s drugim pojedincem privatnim vlasnikom. Dapače, čovjek je bitno određen ovim društvenim odnosom. Razmjena na tržištu moguća je jedino ako čovjek slobodno i potpuno raspolaže svojim radom i rezultatima svoga rada. Uvjet je razmjene isto tako izjednačivanje privatnih, konkretnih radova ozbiljenih u različitim robama. Rad zadovoljava potrebe pojedinca preobražujući se u apstraktni rad uopće.

Smisao tvrdnje da je totalna privatizacija individuum značila istodobno totalno podruštvođenje čovjeka i njegova rada — podruštvođenje ovdje shvaćeno kao totalna međuovisnost privatnih radova — postat će vjerojatno jasnije imamo li na umu da je spomenuto oslobođenje rada značilo i totalno ukiđanje autarhije zemljoposjeda. Uspostavljanjem privatno-pravnog poretka, u kojemu je dopušteno zavještanje zemljoposjeda i trgovina zemljoposjedom, ukinuta je samodovoljnost zemljoposjeda i on je uvučen u društveni proces razmjene. Poput rada i zemljoposjed je postao roba. Ili točnije: sa stajališta cjeline procesa materijalne proizvodnje života — elementi kojega su zemlja kao »vječni« predmet rada i uvjet čovjekove egzistencije, sredstva za rad, rad kao subjektivna radna sposobnost i rezultat rada — može se reći da se je raspalo neposredno jedinstvo ovih elemenata u procesu materijalne proizvodnje. Uvjeti proizvodnje čovjekova života postali su robe koje se tek posredstvom tržišta ujedinjuju u novo jedinstvo. Formalno-pravni izraz ovih elemenata u robnoj proizvodnji jest ugovor. To jednako vrijedi za razmjenu proizvoda kao opredmećenog rada, kao i za razmjenu radne snage. U ovom ugovornom odnosu partneri se pojavljuju kao jednaki i slobodni. Prema tome, politička demokracija svojim načelima jednakosti i slobode izražava i štiti položaj čovjeka u ugovornom odnosu. Izlazište je njezine konstitucije položaj čovjeka u razmjeni kao novom obliku realne zajednice. Naglasivši da je ovakav položaj čovjeka u građanskom društvu i demokratskoj republici nesumnjiv povijesni napredak, Korsch podsjeća na Marxove analize kojima je on pokazao i drugu stranu ovog procesa povijesnog oslobođenja čovjeka.

Priznajući odnose u materijalnoj proizvodnji života kao ugovorne odnose pojedinaca-privatnih vlasnika, tvorci političke demokracije zanemarili su prigodom njezine konstitucije dvije bitne činjenice. Analizirajući robnu proizvodnju, Marx je pokazao kako je njezino posebno obilježje to da je proizvod rada zbiljsko privatno vlasništvo pojedinca, vlasništvo kojim pojedinac može zadovoljiti sve svoje potrebe, jedino ako razmijeni rezultate svoga rada na tržištu. Uvjet je razmjene da proizvod sadrži razmjensku vrijednost. To jest, pojedinac može zbiljski prisvojiti rezultate svoga rada i ozbiljiti svoje vlasništvo jedino ako njegov rad zadovoljava potrebe drugih. Privatno je vlasništvo nad rezultatima rada posredovano odnosom prema drugom pojedincu. Ono nije apstraktni odnos pojedinca i predmeta vlasništva, nego je bitno društveni, proizvodni odnos.

Svrha je proizvodnje u građanskom društvu stvaranje razmjenske vrijednosti. Posrednik razmjene je novac, koji je ujedno kao univerzalna roba izraz

i mjera zajedničke supstancije svih vrijednosti — rada. Novac se tako pojavljuje kao konstituens i izraz zajedništva pojedinaca-privatnih vlasnika. On je »baza« zajednice. Izvođeci logiku proste razmjene, Marx je pokazao kako se novac nužno osamostaljuje iz njezina procesa i konstituira se kao kapital transformirajući proizvodnju razmjenske vrijednosti u proizvodnju viška vrijednosti. Višak vrijednosti postaje tako svrha i pokretač kapitalističke proizvodnje. Prikazujući zakonitosti proizvodnje viška vrijednosti, Marx naglašuje da se u takvom načinu proizvodnje u robu sadržani rad i odnosi prema sudionicima razmjene osamostaljuju spram proizvođača izmičući njegovoj kontroli. Čovjek kao pojedinac ne može ovladati totalitetom odnosa u koje dospijeva njegov rad u procesu razmjene. Ti mu se odnosi otuđuju kao izvanjska sila kojoj je on podređen, iako je ova sila njegov proizvod. Čovjekovo oslobođenje od neposredne ovisnosti o volji drugoga čovjeka javlja se sada kao ovisnost i nesloboda s obzirom na totalitet društvenih odnosa. Ovom izvanjskom silom, međutim, ne može ovladati ni demokratska republika kao institucionalizirano zajedništvo pojedinca, jer je konstituirana da bi zajamčila slobodnu razmjenu pojedinaca privatnih vlasnika. Upravo je zbog toga u okviru samo političke demokracije nemoguće ozbiljiti samoodređenje čovjeka i omogućiti mu da ovlada vlastitim životnim odnosima. Ali ne samo zato. Produbljujući radnu teoriju vrijednosti, Marx je isto tako pokazao kako je uvjet proizvodnje viška vrijednosti postojanje radne snage kao robe, odnosno postojanje klase koja je prisiljena iznajmljivati svoju radnu snagu kako bi živjela. Odnosno: proizvodnja je viška vrijednosti moguća jedino ako se u njoj zbiva razvlašćivanje proizvođača od rezultata njegova rada. Iz analize odnosa najamnog rada i kapitala, pravni oblik kojega je ugovor, vidljivo je kako se iza slobode i jednakosti zbiva eksploatacija i razdvajanje društva na klase. Naime, iznajmivši svoju radnu snagu, radnik je predaje na upotrebu vlasniku sredstava za proizvodnju. On se odriče prava da sudjeluje u organizaciji primjene te radne snage, procesu njezina materijalnog ozbiljenja i u raspodjeli rezultata rada. S obzirom da posjeduje jedino radnu snagu, radnik je prisiljen sklopiti ovakav ugovor. Iako je slobodan da razvrgne ugovor s pojedincem, on je prisiljen na takav odnos prema klasi vlasnika sredstava za proizvodnju. Istodobno je vlasnik sredstava za proizvodnju apsolutni suveren odnosa u tvornici. U tijeku razvoja kapitalističkog društva ova je vladavina ograničavana organiziranom djelatnošću sindikata i socijalnom politikom građanske države koju su politiku iznudile radničke partije, ali dominacija kapitalističke klase nad radničkom klasom nije ukinuta. Politička demokracija koja priznaje ugovor o radu kao temeljni odnos u sferi materijalne proizvodnje, to je drugi Korschov i Marxov prigovor, sankcionira i štiti zapravo odnose vlasti nad većim dijelom društva, odnose u kojima je radnička klasa isključena od mogućnosti da vlada svojim radom i svim odnosima utemeljenim u radu.

U ovakvom prikazu i kritici samo političke demokracije utemeljena je Korschova teorija industrijske demokracije. Njezin je smisao vidljiv iz Korschova određenja značenja revolucionarnih savjeta. On kaže: »Izborom svojih 'revolucionarnih' savjeta radnici su obznanili svoju odluku da najprije pojedino poduzeće, a potom i svu kapitalističku narodnu privredu sastavljenu od mnoštva konkurirajućih pojedinačnih poduzeća i koncerna smatraju zbiljskom 'zajednicom rada', a u njoj zaposlene radnike punopravnim 'građanima' te zajed-

nice. Razumije se samo po sebi da iz tog shvaćanja slijedi zahtjev da ona temeljna prava 'slobode' i 'samoodređenja', od kojih je radnik time što je kao državljanin imao politička prava, a na općem kapitalističkom tržištu roba mogao slobodno raspolagati svojom radnom snagom, uživao samo škrte i za sebe bezvrijedne dijelove, moraju konačno biti realizirana i za radnika kao takvog, za radnika kao sudjelujućeg člana u samom društvenom procesu proizvodnje dobara«, te, naglasivši da se to ne može ozbiljiti ni socijalnom politikom države, ni pukom sindikalističkom politikom koja umjesto individualnog ugovora zahtijeva kolektivni ugovor, nastavlja: »Dapače, radnička klasa koja je potpuno osvijestila svoj društveni položaj zahtijeva sada neposredni oblik samoodređenja svojih radnih odnosa koji su istodobno i njezini životni odnosi« (Karl Korsch: *Arbeitsrecht für Betriebsräte*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt/M., 1968, S. 109).

Upravo zato što su radni odnosi životni odnosi, odnosno što je ljudska zajednica zapravo zajednica rada, samoodređenje čovjeka, sloboda i jednakost svih ljudi mogući su jedino ako se ovlada ovim odnosima, a zajednica rada konstituira na načelu demokracije. To, međutim, znači da proletarijat kao tvorac ove nove zajednice mora napustiti stajalište ugovora o radu i svoju zajednicu konstituirati na temelju ustava rada. Prijeko je potrebno revolucionarnim putem ukinuti privatno vlasništvo kao temeljni odnos u kapitalističkom društvu i konstituirati zajednicu utemeljenu u društvenom vlasništvu. Otuda slijedi i centralno pitanje većeg djela Korschovih rasprava u ovom periodu njegova djelovanja: što je socijalizacija?

Nastojeći odrediti pojam i sadržaj socijalizacije, Korsch, prije svega, odbacuje revizionističko shvaćanje po kojemu je socijalizaciju moguće izvršiti ograničenjem slobode privatnog vlasništva posredstvom pojačane kontrole države. Ističući da ovako shvaćena socijalizacija ostavlja netaknutim temeljna načela ustroja kapitalističkog društva, Korsch pokazuje kako se socijalizacija za revizioniste svodi na puku socijalnu politiku građanske države koja želi samo izmiriti konflikt između vlasničkih prava kapitalista i općih zahtjeva. Rehabilitirajući Marxovu izvornu misao da kapital nije vrsta sredstava za proizvodnju, nego društveni odnos unutar kojega određeno sredstvo postaje kapital, on smatra da u raspravama o socijalizaciji kapital valja shvatiti kao »pravo na pravitno ovladavanje i iskorištavanje (eksploataciju) društvene proizvodnje« i naglašuje da »nema podružtvovljenja sredstava za proizvodnju bez, najednom ili postupno provedenog, potpunog iskopčavanja privatnih vlasnika iz društvenog proizvodnog procesa« (Karl Korsch: *Schriften zur Sozialisierung*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt/M., 1969, S. 18 i 22).

Korsch isto tako kritizira i neke koncepte socijalizacije koji doduše prihvaćaju ovaj temeljni stav, ali ipak, po Korschovu sudu, ne znače nadmašivanje kapitalističkog društva. Riječ je, prije svega, o shvaćanju koje podružtvovljenje sredstava za proizvodnju izjednačuje s njihovim podržavljenjem. Tako shvaćanje, po Korschovu sudu, polazi od krive pretpostavke da bi država koja je postala jedini vlasnik sredstava za proizvodnju prestala biti klasna država i da bi se pretvorila u istinskog zastupnika općeg i javnog interesa. Korsch odbacuje ovakvo shvaćanje, jer bi se upravljanje poduzećem od strane namještenika kojega postavlja državna vlada ili općinska skupština izrodilo u birokratizam, shematizam i mnogovlašće, te nužno dovelo do gušenja pro-

izvodne inicijative i umrtvljenja proizvodnih snaga. Protiv podržavljenja Korsch ističe još jednom izvanredno važan prigovor: »Pukom promjenom poslodavca ne može se zadovoljiti težnja mase za bilo kakvom duhovnom naknadom za golemu neslobodu pojedinog radnika u velikom poduzeću u uvjetima krupno-industrijskih proizvodnih odnosa; klasa zaposlenih radnika kao takva ne postaje slobodnija, njezin način života i rada ne postaje čovječniji time što se na mjesto voditelja proizvodnje kojega postavljaju pojedinci privatnog kapitala postavi činovnik kojega postavlja državna vlada ili općinska uprava« (*Schriften zur Sozialisierung*, S. 52).

Korsch isto tako odbacuje i dijametralno suprotno anarhosindikalističko shvaćanje podružtvovljenja po kojemu bi zaposleni u nekom poduzeću bili, na zadružnom principu, apsolutni vlasnici poduzeća, rezultata rada, te samostalno upravljali poduzećem. On ističe da ovo shvaćanje uspostavlja radnika kao samostalnog subjekta vlastite proizvodnje života, ali ne osigurava mogućnost planske regulacije cjelokupnog društvenog procesa proizvodnje i usklađivanje često disparatnih interesa cijele zajednice i posebnih interesa pojedinih poduzeća. Dapače, uz pretpostavku proizvodnje po ovom načelu, prijeti opasnost da se ovako provedeno podružtvovljenje izrodi u »proizvođački kapitalizam« u kojemu bi pojedina poduzeća u »društvenom« vlasništvu ostvarivala svoj posebni interes na račun općeg interesa i na račun ostalih članova društva kao potrošača.

Svoje određene socijalizacije izvodi Korsch nastojeći očuvati prednosti svakog od navedenih shvaćanja, ali i prevladati njihove nedostake. Stoga on naglašuje kako »nijedan plan socijalizacije, kako god inače izgledao, neće biti priznat zadovoljavajućim ispunjenjem ideje podružtvovljenja ne bude li, u ovom ili onom obliku, polagao računa misli »industrijske demokracije« u punom opsegu, dakle misli direktne kontrole i suodlučivanja svake industrijske grane, ako ne i svakog pojedinog poduzeća, koju će izvršavati zajednica radnih sudionika poduzeća i organi što ih ona sama određuje« (*Schriften zur Sozialisierung*, S. 52). Jedino ako čovjek kao sudionik radnog procesa organizira taj proces i upravlja njime, razložno je govoriti o društvenom poretku u kojemu čovjek zbiljski vlada uvjetima proizvodnje vlastitog života, pokretu u kojemu se ozbiljuje sloboda i samoodređenje čovjeka kao čovjeka.

Institucionalni oblik sudjelovanja čovjeka kao radnika u upravljanju proizvodnog procesa jesu radnički savjeti. Ozbiljenje sistema savjeta u kojemu bi zaposleni — od razine poduzeća do Zemaljskog radničkog savjeta, u potpunosti odlučivali o uvjetima i obliku proizvodnje života prvi je bitan element uspostavljanja zajednice kao istinske zajednice rada. Stoga, u izvornom smislu pojmljen, pokret se savjeta više ne pojavljuje kao puka pripremna akcija za dolazeću glavnu bitku socijalne revolucije, nego kao zbiljski i konačni početak te odlučujuće bitke same. Savjeti su institucionalni izraz zbiljskog obrata u ustroju rada, oni su zbivanje socijalne revolucije. Ipak sami za sebe uzeti, nisu ozbiljenje neposredne socijalizacije rada i sredstava za rad. Ističući da bi se, osobito dok je dobit temeljno načelo proizvodnje, moglo dogoditi da zaposleni u pojedinim poduzećima i industrijskim granama imaju, zbog povoljnih uvjeta proizvodnje, privilegiran položaj s obzirom na ostale članove zajednice, Korsch zahtijeva da se prava zaposlenih u poduzećima ograniče politikom općina, pokrajina i države. Ova bi politika morala i mogla nadvla-

dati sukob interesa proizvođača i potrošača koji u početku ostaje i u socijalističkom društvu jedan od temeljnih sukoba. Istodobno bi planskim usmjerivanjem proizvodnje i drugim ekonomskim intervencijama ova politika morala promicati opći interes zajednice, te — u kasnijoj etapi — nadmašivanjem tržišne proizvodnje i ozbiljenjem neposredne društvenosti rada pridonijeti da se uklanjanje nekadašnjih privatnih vlasnika iz proizvodnog procesa uspostavi kao zbiljska socijalizacija. S obzirom na to došao bi do izražaja drugi aspekt ustava zajednice kao zajednice rada koji bi omogućio da čovjek kao radnik ovlada cijelinom društvenog procesa.

Korschova je vizija socijalističkog društva svojevrsan kompromis dvaju već tada u Njemačkoj istaknutih modela socijalističkog društva, koji će bitno određivati kasnija zbivanja u međunarodnom radničkom pokretu. Podrijetlo ovog kompromisa valja bez sumnje objasniti trenutkom u kojemu nastaju Korschovi spisi, i činjenicom da su ovi spisi neposredno praktično usmjereni. Ipak, upravo ovaj kompromis bitno određuje Korschovu teoriju. Nema, naime, nikakve sumnje da je Korsch u povijesno izvanredno važnom trenutku podsjetio na izvorno Marxove stavove i zahtjeva zajednici koja želi ozbiljiti samoodređenja i slobode čovjeka. Njegova je osobita zasluga što je među prvima u svijetu pokazao moguće oblike ozbiljenja Marxove teorije. Koliko je Korsch pojmiio smisao Marxove dijalektičke analize društva, svjedoči njegovo proricanje mogućih sukoba u socijalističkom društvu u kojemu bi država postala apsolutni gospodar sredstava za proizvodnju kao i ponašanja proizvođača izloženih slobodnom djelovanju tržišta, iako su ti proizvođači organizirani u radničke savjete.

Ali iz kompromisa slijede i nedostaci Korschove teorije. Ako je, naime, socijalistički društveni poredak ozbiljenje istinske zajednice rada, ne slijedi li otuda istodobno ukidanje i građanskog društva utemeljenog na ugovoru o radu i demokratske države kao njegova organizacijskog oblika? Odnosno, ne slijedi li otuda i konstitucija »političke« vlasti isključivo na proizvodnom principu? Nije li, naime, i institucije javne vlasti trebalo konstituirati na principu zajednice rada? Zar ovako konstituirana javna vlast ne bi mogla ozbiljiti usklađivanje interesa proizvođača i potrošača? Korsch ova pitanja ne postavlja, iako spominje marksističke stavove o odumiranju države. Očito on shvaća državu isključivo kao instituciju političke prisile.

Ali ne samo to. Nema sumnje da je Marx smjerao ovladavanju uvjetima proizvodnje života kao pretpostavci ozbiljenja čovjekove slobode. Isto tako nema nikakve sumnje da je Marx ovo ovladavanje mislio kao demokratsko sudjelovanje svih zaposlenih u organizaciji i upravljanju procesom rada.

Ipak u tome se, ako je suditi po poznatim Marxovim tekstovima iz trećeg sveska Kapitala, ne iscrpljuje Marxov zahtjev za socijalističkom zajednicom. Naime, upravo tamo Marx ističe kako je zadatak čovjeka da racionalno organizira svoj proces razmjene s prirodom, ali ističe da taj proces ostaje uvijek sfera nužnosti. Sloboda se zbiva s onu stranu ovog »carstva«. Ne znači li to da Marxov program nije samo ozbiljenje istinske zajednice čiji je ustav rad, nego zajednice čiji je ustav sloboda?

Na pitanja što smo ih postavili Korsch ne odgovara. Ipak, ona slijede iz dijaloga s Korschom. Mi ovu njegovu zaslugu moramo cijeliti i pokušati sami odgovoriti na postavljena pitanja.

ANTON BEBLER

NAORUŽANI NAROD U DRUŠTVENOJ MISLI MARXA

Čovjekovo razmišljanje o ratu i vojništvu^o svakako je vrlo staro. Prvobitni oblik tog mišljenja pojavio se je u liku mita, legenda, najstarijih vjerskih knjiga i zakonika; ono seže u same početke usmenog i pismenog čovjekova razmišljanja u svim dijelovima svijeta. Ali produbljenije mišljenje o tome kako da se najbolje vode vojnički poslovi ne nalazimo svuda. Za postojanje takvog mišljenja bilo je nužno da države dosegnu određeni razvojni stupanj, da imaju prilično samostalnu vojničku djelatnost, iskustva te vrsti i misaonu tradiciju. Zato to mišljenje nalazimo samo u društvima s prilično razvijenim stupnjem podjele rada, u društvima koja su imala oblikovanu vojsku i sloj intelektualaca (ljetopisaca, mudraca, filozofa itd.). Za razvitak društvene misli o vojništvu bila je, i još je danas, potrebna sloboda uvjerenja i snošljivost prema društvenoj kritici.

Iako su najstarija djela društvenih znanosti o vojništvu nastala već u VI. stoljeću p. n. e. u Kini, na zanimljive rasprave o naoružanom narodu nailazimo prvi put u staroj Grčkoj i u Rimu. Više demokratski uređenih grčkih državnica — polisa, a također i Rim u doba republike, izgradilo je svoje oružane snage na načelu opće obveze i prava svih fizički i psihički sposobnih građana da služe vojsku. To su bila načela neprofesionalne vojničke milicije koja su u robovlasničkim državama vrijedila samo za slobodne građane — muškarce, a ne i za robove i dosljednike — strance. Suprotno ovakvom uređenju, tadašnje monarhije, oligarhije i druge nedemokratski uređene države imale su stalne profesionalne armije. Ovu povezanost karaktera političkog uređenja i organizacije vojske zamijetio je već veliki grčki mislilac Aristotel (*Politika*).

Već u ona vremena društvenopolitička borba između pristaša neprofesionalne milicije i stalne profesionalne armije prilično je točno pokazivala podjelu na pristaše i protivnike (klasno ograničene) demokracije. Osnovno protivljenje naoružavanju i vojničkom uvježbavanju svih sposobnih građana već je u ono vrijeme proizlazilo iz nepovjerenja u narod, posebice u njegove siromašne slojeve. Ideal svestrano razvijenog građanina koji dio svoga vremena posvećuje vojničkim vježbama i službi, a istodobno sudjeluje u odlučivanju o važnim

^o Pojam vojništvo označujem sve što je povezano s pojavom rata i oružane snage.

problemima društva — ta misao mogla se ozbiljiti samo u demokratskom političkom uređenju.

Najdosljedniju i do današnjeg dana aktualnu kritiku takvih demokratskih zamisli dao je u VI. stoljeću prije naše ere veliki grčki mislilac i Aristotelov učitelj Platon. Preveden na naš današnji jezik, njegov glavni argument bio je da društvena podjela rada i razvitak ratničke vještine zahtijevaju postojanje profesionalne vojske. U svojoj knjizi *Država* on je zapisao: »Ništa nije važnije od toga da vojnik dobro obavlja svoj posao. Je li ratovanje takvo umijeće koje može naučiti netko tko je vojnik i istodobno stočar, postolar ili neki drugi obrtnik? ... Kako da u jednom jedinom danu postane vojnik onaj koji će najednom dohvatiti štit ili koje drugo oružje? ... Ako je isti čovjek istodobno trgovac, zakonodavac i vojnik ... takva će razmjena i miješanje u poslove drugoga uništiti državu.« U svojoj zamišljenoj idealnoj državi Platon je ocrtao vojsku kao elitnu grupu koja asketski živi i prekaljuje se odvojeno od države, te pomaže vladarima (*Država*). U antičkom je svijetu najviše suprotnih argumenata sabrao i naveo rimski vojni teoretičar i kompilator Vegetius (4. st. p. n. e.).^o Stara demokratska misao o građaninu-vojniku preživjela je propast antičkoga svijeta. Nakon dugih stoljeća srednjega vijeka slična se misao javlja i u Zapadnoj Evropi. Više evropskih mislilaca u razdoblju od XIII. do XIV. stoljeća zauzimalo se je za neprofesionalnu vojsku, opću vojnu obvezu svih građana i za njihovo neprekidno uvježbavanje. Ove ideje podupirao je i jedan papa — Pio II. Od tih mislilaca najpoznatiji je teoretičar politike iz Firence, Niccolo Macchiavelli. Na evropsku misao toga vremena nedovoljno je silno utjecalo ponovno otkriveno bogatstvo ideja stare Grčke i Rima. No, taj utjecaj ne bi bio tako snažan da misli antičkih autora nisu odgovarale potrebama novoga doba.

Već u ranom srednjem vijeku imale su brojne male države zapadne i južne Evrope milicijsku vojsku. Te vojske, u kojima su načelno morali služiti svi građani, najčešće su se javljale u srednjovjekovnim trgovačkim republikama (kakav je bio i naš Dubrovnik). Te male države nisu sebi mogle dopustiti postojanje stalne vojske. Srednjovjekovne republike također nisu imale feudalne gospodare i zbog toga se u njima profesionalna vojska nije mogla osamostaliti kao oruđe feudalnog tlačenja. To je pak odgovaralo interesima mladog evropskog građanstva. Do XV. stoljeća više se je takvih trgovačkih republika silno obogatilo, a istodobno su se u njima pojavile oštre klasne suprotnosti. U takvim uvjetima milicijske vojske počele su brzo propadati i nadomještene su profesionalnim plaćenim vojskama. U tim vojskama našli su zaposlenje najamnici iz stranih, najčešće siromašnijih evropskih država. Te najamničke vojske pokazale su se uvježbanije i tehnički spremnije od milicijskih jedinica sukpara, postolara, krojača itd. S druge pak strane čete stranih najamnika bile su za svoje gospodare vrlo nepouzdana i opasna. Ni na vojnom polju tuđi plaćenici nisu bili dorasli stalnim vojskama tadašnjih feudalno-apsolutističkih velesila. Prvo suočenje s tim opasnostima unijelo je strah u mlado talijansko građanstvo. Njega je najbolje izrazio u spisima *Vladar* i *O vojničkoj vještini* N. Machiavelli. On je uvjeravao svoje suvremenike da se »vrate« neprofesionalnoj miliciji i da u tom pogledu uče od Švicaraca i Nijemaca.

^o Flavius Vegetius Rhenatus: *Epitome Rei Militaris*.

Evropski srednjovjekovni sistem milicije doista se je najbolje razvio i sačuvao u tada vrlo siromašnim švicarskim kantonima (republikama). Ove države gorskih seljaka, obrtnika i trgovaca bile su iznutra slabo raslojene i zauzimale su strateški vrlo važne prijelaze kroz Alpe. One su se tvrdokorno odupirale pokušajima feudalaca, nadasve Habsburgovaca, da ih porobe, a čak su i same osvojile susjedne pokrajine. U ovoj dugotrajnoj borbi Švicarci su tako dobro izvježbali i tehnički razvili seljačku miliciju da je ona postala jedna od najsnažnijih vojska tadašnje Evrope. U suprotnosti spram drugih milicijskih vojska Švicarci su aktivno doprinosili razvoju vojne taktike i naoružana pješništva, a svojim su uvjetima prilagodili i strategiju.^o Nakon pobjeda nad feudalnom austrijskom vojskom demokratski uređena i jeftina švicarska milicija postala je uzor za jedan dio mladog evropskog građanstva.

Taj društveni sloj u usponu sukobio se je s apsolutizmom, koji je iznutra i izvana branila stalna plaćena vojska. Upravo je ona bila nositelj feudalne reakcije, tlačenja i neodgovornog militarizma. Ona je često vodila besciljne ratove koji su kočili privredni i društveni razvitak. Zbog toga su građanske protufeudalne revolucije, u kojima su sudjelovali široki narodni slojevi, bile uperene protiv te skupe ustanove i militarizma koji je ona izražavala.

To stajalište najoštrije su zastupali vođe dviju uspješnih građanskih revolucija XVIII. stoljeća — američke i velike francuske revolucije. Pojedini radikalni američki revolucionari, među njima J. Madison, osporavali su veliku stalnu vojsku zato što je: 1) opasna za osobne slobode; 2) što ugrožava svako demokratsko uređenje društva; 3) koči privredni napredak i 4) stalno ugrožava svjetski mir, jer se takmiči s drugim vojskama i stvara militarizam u domovini. Oni su se zauzimali za strogo obrambenu miliciju, za sistem »naoružanoga rada«. Oni su tvrdili da je obrana jednako kao i sudjelovanje na izborima pravo i dužnost svakog građanina. Demokratska država mora također imati demokratsku, nehijerarhijsku i decentraliziranu vojsku. Demokratičnost oružanih snaga trebali su jamčiti: izbor oficira, minimalne razlike između oficira i vojnika, demokratska ideologija i oslanjanje prije svega na svijest i počinu pojedinca, a ne na slijepu disciplinu. Kratko rečeno, za očuvanje demokracije nužno je da su društvo i njegove oružane snage organizirani na sličan ili barem nadopunjujući se način. Oružane snage trebale bi obavljati također društveno korisne zadaće i ne bi se smjele miješati u »politiku« građanskog društva (»Federalist«).

Konzervativniji vođe američke revolucije, najglasnije A. Hamilton, zastupali su program po kojem je uz miliciju trebalo organizirati manju, ali dobro naoružanu i izvješbanu profesionalnu (operativnu) vojsku pod čvrstom civilnom upravom. Svoje stajalište Hamilton je podupirao navodeći prilično slaba iskustva milicije u američkom oslobodilačkom ratu. Milicijske jedinice nisu djelotvorne izvan svojih užih područja i u sprečavanju neprijateljevih napada, treba im dosta vremena za mobilizaciju, te nisu spremne za gušenje unutarnjih usta-

^o To nisu postigli naši hrvatski i slovenski seljački puntari, pa je njihova milicija doživjela teške poraze u borbi s profesionalnim četama najamnika i poluprofionalnim jedinicama »graničara« i uskoka.

^o Ovaj se izraz upotrebljavao već u ono vrijeme, ali je imao nešto drukčiji klasni sadržaj nego danas.

naka i za vođenje ekspanzionističke politike. Hamilton je ponovio i stari Platonov argument: vojna osposobljenost na suvremenom nivou zahtijeva cijelog čvjeka, dakle profesionalnog vojnika.

Politički sukob dvaju opisanih pristupa — radikalnog i konzervativnog — izražen je i u slovu američkog ustava. Po ustavu, pobijedio je koncept milicijske decentralizirane vojske. Kao koncesija suprotnom stajalištu ovlašten je savezni parlament da u slučaju opće opasnosti ustanovi stalnu vojsku. Od cijele vojske zadržano je samo 80 stražara vojnih skladišta i nekoliko oficira. To je bilo moguće zbog nepostojanja zbiljske vanjske opasnosti.

I francuska građanska revolucija nastupila je sa svojim programom revolucionarima bila su poznatija švicarska iskustva, uz ostalo i zbog toga što su dva njezina utjecajna mislioca, J.-J. Rousseau i J.-P. Marat, bili rođeni Švicarci. Francuska pak revolucija zbivala se je u drukčijim, klasno i vojno zaostrenijim odnosima od američke.

Zbog toga u tekstovima ideologa francuske revolucije ne nalazimo zahtjev za jednostavnom zabranom stalne vojske. Takvo stanje bit će moguće tek u podosta udaljenome »carstvu slobode«, nakon što revolucija uništi tirane i evropske narode oslobodi potlačenosti. Umjesto obrambenog pacifizma francuski su revolucionari zagovarali revolucionarno-militaristička i mesijanska stajališta. U francuskih revolucionara nema također ni traga anglosaksonskog liberalnog legalizma. Za njih nije postojao izgovor s obzirom na apolitičnost oružanih snaga. Vojska je morala biti oružje u rukama revolucionarne vlasti, i zbog toga vlast nije mogla trpjeti njoj suprotna stajališta unutar vojske.

Marat je još u predrevolucionarnim vrenjima predlagao da Francuska treba imati stalnu vojsku od 60.000 ljudi i narodnu miliciju od najmanje 200.000 ljudi.^o Država se je trebala odreći ratovanja izvan svojih granica, njezini pak građani trebali bi se obučavati u oružju nedjeljom i na blagdane. Pripadnicima milicije država bi davala oružje i trećinu vojničke plaće. Oficire bi izabirali samo članovi milicije. (*Ustav ili nacrt povelje ljudskih prava, 1789.*)

Nakon svoje pobjede francuski su revolucionari naslijedili stalnu kraljevu vojsku u kojoj je bilo mnogo neprijateljski raspoloženih oficira — aristokrata. Prijetio im je vojni upad vojske uplašanih evropskih vladara. O tome kako najprimjerenije organizirati oružane snage revolucije prilično su se razilazili vodeći ideolozi radikalnih struja — Babeuf, J.-P. Marat, M. Robespierre i Saint-Just.

Vođa jakobinaca M. Robespierre predlagao je da se oružane snage sastoje od dva dijela: 1) od linijske (operativne) vojske »za ratovanje izvan države«; i 2) od dobrovoljne narodne garde (milicije) koja će braniti slobodu pred stranim — i domaćim neprijateljima. Stalna vojska bila bi centralizirana i hijerarhijski uređena. Milicija pak bi bila organizirana na teritorijalno-regionalnoj osnovi, imala bi neprofesionalne oficire i manje strogu disciplinu. U nju bi se mogli upisivati svi građani sa stalnim boravištem (time bi se isključili lumpenproleter). Robespierre, kao i Marat, bio je protiv opće vojne obveze i protiv feudalne milicije koja je postala rezerva stalne kraljeve vojske (govori u Narodnoj skupštini 28. I. i 27. IV. 1791.).

^o Francuska je tada imala oko 25 milijuna stanovnika.

Ali misao francuskih revolucionara o pretežno milicijskoj organizaciji oružanih snaga nije nikada bila dosljedno ostvarena. Goruća vanjska opasnost prisilila je republiku da od veljače 1793. uvođi novo uređenje vojske.^{oo}

Takvo uređenje predstavljao je kompromis između demokratskih ideala i neposrednih potreba narodne obrane. U novim jedinicama (»polu-brigadama«) bili su sjedinjeni bataljoni bivše stalne vojske s bataljonima dobrovoljaca narodne garde (milicije). Nešto poslije uvedena je opća vojna obveza. Unutar nove vojske svojstva hijerarhijske vojske kombinirana su sa sistemom demokratskih izbora dviju trećina oficira. U vojnom delegatskom sistemu vojnici su mogli opozvati oficira u kojeg nisu imali povjerenje. Ovlaštenja oficira ograničivali su komiteti vojnika. U pogledu izbora oficira postojala su kolebanja čak i među lijevim jakobincima, a desnica se je tome oštro protivila. Na prijedlog Sain-Justa, izbor oficira ograničen je naknadno samo na razinu čete i bataljona. U revolucionarnu vojsku uveden je također položaj političkog oficira — prethodnika potonjih političkih komesara. Bez obzira na vojne uspjehe nove vojske, sve ove revolucionarno demokratske promjene nisu se dugo održale.

Građanstvo se je gotovo posve odreklo idejnog revolucionarnog demokratskog pristupa kada je uvjerljivo svladalo feudalni apsolutizam i osiguralo svoju vlast. Na takvoj osnovi buržoazija je stvorila svoju stalnu vojsku, koja je postala jamac njezine vlasti. Ovo odstupanje dogodilo se najprije u Francuskoj i Italiji, a nešto sporije odvijalo se je u SAD. U svojem pak najčišćem obliku razvila se je i održala građanska varijanta »naoružanog naroda« samo u posebnim klasnim i geopolitičkim uvjetima Švicarske.

Ovaj letimični pregled pokazuje da društvena misao o naoružanom narodu ima višemilenijsku povijest. Ta misao pojavljivala se je u razdobljima u kojima je bila prisutna društvena potreba za tom idejom i mogućnost njezina ozbiljenja. Misao o naoružanom narodu uvijek je reflektirala društvene sukobe između naprednih i natražnih političkih tokova. Iako je najčešće bila izraz demokratskih težnja, i ta je misao uvijek bila klasno obojena i ograničena. Njezino pravo povijesno ozbiljenje postalo je dostižno tek onda kada ju je preuzela klasa koja kao svoj cilj postavlja oslobođenje cijeloga društva. Takvu viziju zacrtao je K. Marx.

S slovenskog preveo Hotimir Burger

^{oo} O ovome i o drugim velikim borbama između pristaša i protivnika milicijske vojske pogledaj članak Franza Mehringa *Milicija i stalna vojska* u knjizi F. Mering: *Ogledi iz istorije ratne veštine*, Bgd., 1955, str. 261—293.